

УДК 343.98.007.62:[343.541:343.915] (477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДОПОМОГИ СПЕЦІАЛІСТІВ ТА ЕКСПЕРТІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗГВАЛТУВАНЬ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Дмитрієва Л.В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Розглянуто питання використання спеціальних знань у розслідуванні згвалтувань, вчинених неповнолітніми. Розкрито типові слідчі (розшукові) дії, які проводяться за участю спеціаліста. Запропоновано авторську класифікацію судових експертиз, характерних для розслідування вказаних злочинів.

Ключові слова: криміналістична методика, згвалтування, злочинність неповнолітніх, розслідування злочинів, судові експертизи, спеціальні знання.

Постановка проблеми. На жаль, кількість згвалтувань, що вчиняються неповнолітніми, постійно збільшується, й у криміналістичній літературі вже ставилося питання про необхідність розробки методики розслідування злочинів, учинених неповнолітніми [1, с. 137].

Відзначимо, що вказані злочини можуть спричиняти фізичну, моральну та матеріальну шкоду. Крім того, внаслідок вчинення згвалтувань залишається чимала кількість матеріальних слідів на тілі як потерпілого, так і підозрюваного, на місці вчинення злочину. Водночас матеріали слідчо-судової практики свідчать про те, що неповнолітні під час вчинення згвалтувань паралельно вчиняють й інші злочини (крадіжки, грабежі, хуліганство), які, як правило, йдуть у сукупності, і розслідування проходить в рамках об'єднаного кримінального провадження. Тому слідчому доводиться використовувати спеціальні знання не тільки для викриття й доведення вини у вчиненні згвалтування, а також й інших епізодів злочинної діяльності.

Одним із ефективних шляхів підвищення ефективності розслідування вказаних злочинів є своєчасне і тактично правильне залучення допомоги спеціалістів, експертів. Тому питання використання спеціальних знань у розслідуванні згвалтувань, вчинених неповнолітніми, є актуальними, необхідними і потребують детального розгляду в рамках формування методики розслідування таких злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленням теоретичних і практичних аспектів використання спеціальних знань під час досудового розслідування займалися: Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Грудкова, С.П. Дідковська, П.П. Іщенко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, В.М. Махов, О.Р. Россинська, В.Ю. Шепітько та інші.

Окремі аспекти використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми, були предметом розгляду в роботах Н.І. Жуковської, Л.І. Долгової, О.О. Закатова, Л.Л. Каневського, Г.М. Мінковського, Ю.С. Тихонова та інших.

Однак питання використання спеціальних знань у розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, в юридичній літературі не досліджувались. Тому **метою цієї статті** є розкриття основних положень використання спеціальних знань в методиці розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі спеціальними визначаються знання у певній галузі людської діяльності (крім знань у галузі матеріального і процесуального права), отримані в результаті професійної підготовки, наукової діяльності і досвіду практичної роботи, які використовуються в розслідуванні злочинів [2, с. 5].

У криміналістичній літературі вирізняють дві форми використання спеціальних знань: процесуальну і непроцесуальну [3, с. 102].

До процесуальних форм відносять:

– участь спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій;

- проведення ревізій та перевірок;
- призначення судових експертиз [4, с. 283–284].

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань є такі, що прямо не передбачені законом:

- технічні та інші обстеження;
- консультативно-довідкова діяльність;
- використання спеціальних знань слідчими (прокурорами, суддями) [5, с. 24].

Розкриваючи питання використання допомоги спеціалістів у проведенні слідчих дій, зауважимо, що ми погоджуємося з думкою П. П. Іщенка про те, що спеціалістів доцільно залучати до участі у слідчих діях у разі: 1) відсутності відповідних спеціальних знань та навичок у слідчого; 2) недостатнього володіння слідчим прийомами і засобами швидкого та якісного виконання тієї чи іншої роботи; 3) необхідності з естетичних або тактичних міркувань доручити виконання окремих дій спеціалісту; 4) одночасного використання кількох засобів криміналістичної техніки; 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань і навичок [6, с. 67].

Зауважимо, що участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій згідно з кримінальним процесуальним законодавством може бути як обов'язковою, так і факультативною. Так, закон зобов'язує слідчого залучити:

– педагога або психолога, а за необхідністю й лікаря під час допиту малолітнього або неповнолітнього (ст. 226 КПК України);

– судово-медичного експерта, або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта під час огляду трупа (ст. 238 КПК України);

– судово-медичного експерта під час огляду трупа, пов'язаного з експертизою (ст. 239 КПК України).

Матеріали слідчої та судової практики свідчать про те, що в розслідуванні вказаних злочинів огляд місця події є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, яку слідчий проводить за участю спеціаліста. Так, на основі знань спеціаліста можна з'ясувати механізм утворення слідів зґвалтування, правильно використати засоби фіксації, вилучення та упаковки доказів, грамотно скласти їх опис.

Однак допомога спеціаліста, як правильно зазначає В. М. Махов, не обмежується рамками слідчих оглядів, вони можуть надавати допомогу у проведенні й інших слідчих дій [7, с. 81].

Так, під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, слідчі за участю спеціалістів найчастіше проводять обшуки за місцем проживання з метою виявлення слідів зґвалтування; допити неповнолітніх підозрюваних, потерпілих, свідків.

Результати проведеного нами дослідження свідчать про те, що слідчі найчастіше як спеціалістів у розслідуванні вказаних злочинів залучали педагогів, психологів, експертів-криміналістів, судмедекспертів.

Іншою процесуальною формою використання спеціальних знань у розслідуванні досліджуваних злочинів є проведення судових експертиз. Відзначимо, що різноманітність експертиз визначається характером завдань, які слідчому належить вирішити у процесі розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

В юридичній літературі правильно зазначено, що слідчий під час підготовки до проведення судових експертиз повинен: виокремити обставини, які підлягають дослідженню, визначити завдання та вид судової експертизи; зібрати необхідні матеріали для дослідження; вибрати експертний заклад (експерта); процесуально оформити призначення експертизи та направити постанову експерту [8, с. 32].

Слушною, на нашу думку, є пропозиція В.Г. Грузкової, яка поділяє судові експертизи залежно від завдань, які вони вирішують, на дві групи: 1) експертизи, спрямовані на ототожнення об'єкта (ідентифікаційні); 2) експертизи, не пов'язані з ідентифікацією (встановлення належності об'єкта до певної групи; діагностичні, пов'язані з визначенням природи об'єкта, обсягу прихованої в ньому інформації та придатності його для ідентифікації, походження відносно місця та часу виникнення, механізму утворення; ситуаційні для з'ясування механізму та сукупності обставин події, її учасників та ролі кожного в ній шляхом аналізу матеріальної обстановки місця події) [9, с. 76].

Аналіз наукової літератури, результатів проведених досліджень дозволив визначити такі групи експертиз, що призначаються під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми: 1) судові експертизи, що призначаються з метою встановлення способів, обстановки та наслідків зґвалтувань; 2) судові експертизи, що призначаються з метою дослідження психо-психологічного стану підозрюваних (потерпілих).

Окрім того, відзначимо, що у випадку розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, в рамках об'єданого кримінального провадження з іншими злочинами, що паралельно вчинялися неповнолітніми (крадіжки, грабежі, хуліганство тощо), слідчому необхідно проводити низку судових експертиз, спрямованих на встановлення обставин вказаних злочинів. Найчастіше ними є криміналістичні, судово-медичні, товарознавчі експертизи.

Враховуючи викладене, до першої групи судових експертиз, що призначаються під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, ми відносимо судово-медичні експертизи, криміналістичні. Найчастіше під час розсліду-

вання вказаних злочинів призначаються судово-медичні експертизи потерпілої, підозрюваного, речей потерпілої та підозрюваного.

Серед криміналістичних експертиз найчастіше призначаються:

- дактилоскопічна (за слідами рук);
- трасологічні (за слідами взуття, транспортних засобів на місці події злочину).

Проміж судово-медичних експертиз варто виділити судово-цитологічні дослідження, які дозволяють вирішити такі питання:

- встановити статево належність крові та виділень; волосся (за наявності зовнішньої кореневої піхви); мікрочастинок органів та тканин людини;
- визначити наявність в слідах на тілі та одязі підозрюваних у статевих злочинах: піхвових клітин; клітин слизової оболонки рота; клітин слизової оболонки прямої кишки;
- при дослідженні піднігтьового вмісту – встановити наявність крові та мікрочастинок тканин людини, їх виду, групову, статево, органо-тканинну характеристику;
- дослідити сліди крові з метою встановлення регіонального походження;
- дослідити сліди слини на недопалках сигарет з метою встановлення їх групової та статевої належності;
- вивчити клітинний склад секрету молочних залоз із метою встановлення терміну вагітності;
- кольпоцитологічні дослідження про встановлення статевої зрілості [10, с. 124–125].

Об'єктами судово-цитологічного дослідження під час розслідування зґвалтувань найчастіше є

мікросліди крові та виділень у слідах на речових доказах, мікронакладення біологічного походження в піднігтьовому вмісті рук потерпілих та підозрюваних, волосся, сліди слини на недопалках сигарет. Наприклад, під час розслідування зґвалтування, вчиненого неповнолітнім К., у результаті проведення судово-цитологічного дослідження було встановлено факт здійснення ним статевих актів з неповнолітньою потерпілою і те, що вона не досягла статевої зрілості [11].

Залежно від виду експертизи слідчий визначає установу, якій доручається провести експертизу. Насамперед це експертні установи Міністерства юстиції України, МВС України, Міністерства охорони здоров'я України, а також експертами залучаються фахівці науково-дослідних інститутів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. У розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, слідчий використовує допомогу спеціалістів як у процесуальній, так і в непроцесуальній формах. Серед судових експертиз, які призначаються під час розслідування таких злочинів, варто виділити: 1) судові експертизи, що призначаються з метою встановлення способів, обстановки та наслідків зґвалтувань; 2) судові експертизи, що призначаються з метою дослідження психо-психологічного стану підозрюваних (потерпілих).

Перспективами подальших досліджень є розроблення тактичних аспектів участі спеціалістів у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування досліджуваних злочинів.

Список літератури:

1. Красненкова Е. В. Некоторые особенности расследования преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности // Вестник Екатеринбургского института. 2016. № 2 (34). – С. 133–137.
2. Кирвель В. К. Использование специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений // Тактика назначения и проведения судебной экспертизы: лекция / В. К. Кирвель; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». Минск: Акад. МВД, 2010. – 40 с.
3. Телегина Т. Д. Использование специальных знаний в современной практике расследования преступлений: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 – М., 2008. – 204 с.
4. Волобуев А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – Харків, 2001. – 427 с.
5. Егоров В. П. Правовые и организационные основы участия специалиста в производстве следственных действий: лекция. – Минск: Акад. МВД, 2012. – 30 с.
6. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях. – М., 1990. – 167 с.
7. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.
8. Дидковская С. П., Клименко Н. И., Лисиченко В. К. Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы: учеб. пособие. – К., 1997. – 80 с.
9. Грузкова В. Г. Классификации судебных экспертиз в судебной экспертологии // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 2002. – С. 76–79.
10. Старовойтова Р. О., Мішалов В. Д., Кривда Г. Ф. Судово-медична цитологія: навч.-метод. посіб. – Київ, 2007. – 208 с.
11. Вирок Немирівського районного суду Вінницької області від 23.07.2013 у справі № 140/1133/13-к / Інформаційний сервер Верховного Суду України URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32644635>

Дмитриева Л.В.

Харьковский национальный университет внутренних дел

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОМОЩИ СПЕЦИАЛИСТОВ И ЭКСПЕРТОВ В РАССЛЕДОВАНИИ ИЗНАСИЛОВАНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Аннотация

Рассмотрены вопросы использования специальных знаний при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними. Раскрыты типичные следственные (розыскные) действия, которые проводятся с участием специалиста. Предложена авторская классификация судебных экспертиз, характерных для расследования указанных преступлений.

Ключевые слова: криминалистическая методика, изнасилования, преступность несовершеннолетних, расследование преступлений, судебные экспертизы, специальные знания.

Dmytriieva L.V.

Kharkiv National University of Internal Affairs

THE TOPICAL QUESTIONS OF USING THE HELP OF SPECIALISTS AND EXPERTS IN VIOLENCE INVESTIGATION MADE BY MINORS

Summary

Discuss the use of special knowledge in investigation of rapes committed by juveniles. Disclosed typical investigative (search) actions, which are conducted with the participation of a specialist. The author offers the classification of legal expertise, the characteristic of investigation investigated crimes.

Keywords: forensic methods, rape, criminality of minors, the investigation of crimes, judicial expertise, special knowledge.